ISSN 2602-3628

Yıl: 2
Sayı: 2
2018

Tanpınar Zamanı

Yıllık Edebiyat ve Fikir Dergisi

2018

MEKTUP

OSMANGAZİ BELEDİYESİ

Tanpınar Zamanı

Yıllık Edebiyat ve Fikir Dergisi
Yıl: 2, Sayı: 2, 2018 / Mektup

ISSN 2602-3628

Yılda bir defa çıkar. Yazıların içeriği yazarlarını bağlar.

İmtiyaz Sahibi
Bursa Osmangazi Belediyesi adına
Mustafa Dündar

Genel Yayın Yönetmeni
İhsan Deniz

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Abdullah Uçman,
İhsan Deniz, Ercan Yılmaz

Koordinatör
Kenan Kır

Sorumlu Müdür
Mehmet Uzun

Editörler
Ercan Yılmaz, Mustafa Başpınar

Yönetim
Bursa Osmangazi Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Soğanlı Mah. Dr. Sadık Ahmet Cad. No: 368
Soğanlı Kültür Merkezi Osmangazi / Bursa
www.osmangazikultursanat.com.tr

Yayın Hazırlık
Gaye Kitabevi

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 576 01 36 Faks: 0212 612 31 85
Sertifika No.: 12156

OSMANGAZİ
BELEDİYESİ
www.osmangazi-bld.gov.tr

Mektup zamanı

Tanpınar Zamanı, mektup sayısıyla ikinci kez karşınızda.

İlk sayımızda da ifade ettiğimiz gibi, Osmangazi Belediyesi'nin düzenlediği Tanpınar Edebiyat Yarışması o yıl hangi alanda yapılacaksa, dergimiz o alanla ilgili olarak yılda bir kez yayımlanacak. Dolayısıyla bu yılki yarışmanın türü mektup olduğu için, Tanpınar Zamanı mektup içerikli çalışmalarla hayat buldu.

Hepimizin bildiği bir gerçeklik var: Artık mektup yazmıyoruz veya nadiren yazıyoruz. Hayatımız mektuba kapanmış gibi. Öyle bir çağdayız ki, artık insanlar birbirlerine mektup yazmak için gereken zaman ve sabra bile sahip değiller veya zamansız olduklarına dair bir inanışın aldanışı içindeler. Dahası, yeni nesiller 'mektup' diye bir haberleşme, yerine göre bir dil/iç dökme aracının, imkânının varlığından neredeyse habersiz. Teknolojik ilerlemeler, yeni iletişim formatları, maalesef, mektup yazmayı/okumayı iyiden iyiye günden düşürmüş durumda. Artık twitter, e-mail, sms gibi kolay iletişim biçimleriyle ve fakat özensiz, dil ve imlâ yanlışlarıyla dolu cümleler kurarak haberleşiyor insanlar.

Sözünü ettiğimiz iletişim organlarında dil kuşa çevrilmiyormuş. Türkçe katlediliyormuş: kimin umurunda? Meselâ, "selâm" yazmak yerine, acelemiz var ya, hız çağına ayak uydurarak s, l, m harflerini yazıyorsun, olup bitiyor... Her şey yolunda..

Her şey yolunda mı? Türkçe için gerçekten her şey yolunda mı?

Bu gidişle mektup, yakın bir gelecekte tamamen günden çıkarılacak mı? Varlık işareti alınmayan ölü bir türe mi dönüşecek?

Peki dil bilinci, Türkçe bilinci nasıl tamir edilecek?

Mektup yazmak, yeniden mektuba sarılmak Türkçe için bir şans ve imkân olabilir mi?

Sorular çoğaltılabilir. Önemli olan cevapları bulmak, yakalamak.

Bu bağlamda, mektup sayımız, esasen bir 'hatırlama hatırlatma' işlevi de taşıyor bizim açımızdan: Mektup diye bir şey var(dı), hatırlaması/hatırlatması..

Elinizdeki bu sayı, mektup türüne ait bilgilerin yanı sıra, mektubun tarihçesini, yazılmış mektup örneklerini, edebiyatçıların/sanatçıların birbirleriyle mektuplaşmalarının niteliğine dair yaklaşımları, mektuba yüklenen içerik, anlam ve önemi, mektup bağlamında öne çıkan özellikleri ve daha birçok şeyi içeriyor.

Tanpınar Zamanı mektup sayımızda bize katkıda bulunan, emeği geçen tüm dostlara huzurunuzda bir kez daha teşekkür etmek istiyorum.

Mektupsuz kalmayın, sevdiklerinizden ve dostlarınızdan mektup talep edin, siz de yazın..

Önümüzdeki yıl yeni sayımızda görüşmek üzere, hoşça kalın...

İhsan Deniz

Fırat Caner*

Açık Mektup

"Açık mektup" türüyle ilgili herhangi bir inceleme bulunmamaktadır. Bu tür hakkında olduğunu tahmin edilen tek yazı, Oluşum dergisinin mektup özel sayısında çıkan "Açık Mektuplar/Apaçık Mektuplar" başlıklı yazıdır. Acil yetişmesi gereken bu metin kaleme alınırken söz konusu dergiye ulaşılamadığı için o yazının içeriği hakkında bilgi verilememektedir. Yazının varlığından, Yusuf Turan Günaydın'ın hazırladığı ve Hece dergisinin "Mektup Özel Sayısı"nda yer alan "Mektup Edebiyatı Bibliyografyası" sayesinde haberdar olundu.

Belirli bir kişiye, bir makama, kuruma veya gruba hitaben yazılıp herkesçe okunması ve okuyanları belirli bir konuda bilgilendirmesi ve/veya harekete geçirmesi ümidiyle yazılan/yayımlanan mektuplar "açık mektup" olarak adlandırılır. Açık mektuplarda hitap edilen kişi veya kişiler, hedeflenen alıcı değildir. Zira hitap edilen kişi veya kişilerin hedeflenen alıcı olduğu durumlarda yazarlar, açık mektup yerine özel mektup yazmayı tercih ederler. Çünkü özel mektuplarda iletinin muhatabı, aynı zamanda alıcısıdır. Tam da bu sebeple özel bir mektubun tahrik etmeye yöneldiği nesne, bilgilenmesi, yanıt vermesi veya belirli bir eylemde bulunması istenen muhatabın ta kendisidir. Oysa kimi açık mektupların tahrik etmeye yöneldiği nesne, muhatap değil muhatabı tahrik etmeye yönelmesi istenen bir kitle, genellikle de kamuoyu yani bütün toplumdur.

Açık Mektup Türleri

Genellikle kişisel tatmin veya kişisel bir beklentinin giderilmesi; toplumsal fayda sağlamak ve/veya toplumu kutuplaştırmak amacıyla yazılan açık mektuplar, hitap edenin muhatapla ilişkisi bakımından üçe ayrılır: Hedef kitlesi muhatabı olan açık mektuplar, hedef kitlesi hem muhatabı hem de başkaları olan açık mektuplar, hedef kitlesi muhatabı olmayan açık mektuplar.

1. Hedef kitlesi muhatabı olan açık mektuplar

a) Mektubu yazan kişinin sesini/meramını/talebini –normal koşullarda erişmesi mümkün olmayan veya çok zor olan– muhatabına duyurabilmek amacıyla yazılan ve genellikle mektubu yazan kişinin yaşadığı sorunun aktarılması sayesinde toplumsal/kurumsal eleştiriler de içeren açık mektuplar. Bu tür mektupların mevcudiyeti genellikle mektubu yazmalarına sebep olan olumsuz durumu çözmesi gereken kişi veya kurumların çözüm üretmemesi/üretememesi, resmî yollardan bu kişi veya kurumların üstünde muktedir kişi veya kurumlara erişmenin imkânsız veya çok zor olması, öyle olmasa bile yazan kişinin öyle olduğuna inanması veya doğrudan ve tepeden inme bir çözümü umarak aracıları devre dışı bırakmayı istemesiyle ilgilidir. Medet umulan muhatabın kendisinin, kendi iradesiyle harekete geçmesi ümidiyle yazılan bu tür açık mektuplara "açık dilekçe" demek daha yerinde olur. Bu tür açık mektuplar özellikle mutlakıyet rejimlerinde sıklıkla görülür. 16. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Fuzûlî'nin -devrin idaresinin eleştirildiği ve rüşvetçiliğin ifşa edildiği- "Şikâyetnâme"si bu tür açık mektuplara örnek gösterilebilir.

b) Muhatabına kendini göstermek ve/veya onu desteklediğini bilmesini sağlamak ve aynı anda belirli bir konuda kamuoyu oluşturmak amacıyla yazılan açık mektuplar. Bu tür mektuplar aynı zamanda kamuoyuna yazarın belirli bir konudaki tarafını da gösterirler. Ahmet Hakan'ın 27 Aralık 2017 tarihli "Amirinden Tokat Yiyen Zabıta

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Memuru Kenan'a Açık Mektup" başlıklı yazısı da bu türden bir açık mektuptur. Ahmet Lütfi'nin halifeye hitaben, hilafeti desteklediğini beyan ve bu yöndeki fikrini savunmak amacıyla kaleme aldığı ve 10 Kasım 1923'te *Tanin* gazetesinde yayımlanan "Huzur-ı Hz. Hilafetpinâhi'ye Açık Mektup" başlıklı bu tür açık mektubu, fitnecilikle suçlanmasına (Türker 71) ve nihayetinde –bu mektubun içeriğine uygun diğer davranışlarıyla birlikte- vatana ihanet suçlamasıyla yargılanıp suçlu bulunmasına sebep olmuştur (Özek 139). PEN International'ın dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu'na ifade özgürlüğünün Türkiye'deki durumu hakkında onlarca üyesinin imzasıyla yayımladığı ve hükümeti eleştirdiği açık mektup da bir şahsın veya kurumun belirli bir konudaki tavrını, tarafını ortaya koyması için yazdığı bu tür açık mektuplara örnek gösterilebilir. Bu tür açık mektuplar, mektubu yazan kişinin muhatabıyla kendisi arasındaki mesafeye işaret etmesine, bu vesileyle toplum nezdinde kişinin kendisini muhatabıyla ayırmasını da sağlayabilir. Ertuğrul Günay'ın "Ak Parti'ye Açık Mektup"u bu türden bir açık mektuptur. Bu mektupla kendisini daha önce parçası olduğu bir gruptan ayırır, o grubu ötekileştirerek o grubu öteki olarak gören kitle nezdinde kendini aklamaya çalışır.

c) Yayımlanarak sonradan "açık" hâle gelen mektuplar. Beşir Fuad'la Fazlı Necip'in daha sonra *Mektûbat* başlığıyla kitaplaşan mektuplaşmaları bunlara örnek gösterilebilir. Biraz zorlamayla Nizamülmülk'ün meşhur eseri gibi siyasetnamelerin de açık mektuplar olarak değerlendirilmesi mümkündür. Fakat bu tür mektuplar herkesçe okunmaya açık olsalar da açık mektup değildirler.

2. Hedef kitlesi hem muhatabı hem de başkaları olan açık mektuplar

a) Bir meseleyi kamusallaştırmak suretiyle muhatabını kamuoyu tepkisi endişesiyle harekete geçirmek amacıyla yazılan açık mektuplar. Bu tür mektupların ikincil niyeti, muhatabın harekete geçmemesi hâlinde kamuoyunu ve sivil toplum örgütlerini harekete geçirmek, muhatap üzerinde kamuoyu baskısı oluşturmaktır. Nâzım Hikmet Kültür Merkezi'nin "Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık A.Ş. Yönetim Kurulu'na, Nâzım Hikmet'in Vârislerine" başlığıyla Nâzım Hikmet'in eserlerinin halen sansürlü bir şekilde yayımlanıyor olmasını protesto etmek amacıyla yayımladığı açık mektup bu türe örnek gösterilebilir.

b) Muhatabını kamu nezdinde küçük düşürmek, muhatabına hakaret etmek, onunla alay etmek, onunla ilgili olumsuz duygularını kusmak amacıyla yazılan, bazen hakaret etmeye varan açık mektuplar ile muhatabını yüceltmek, onun gözüne girmeye çalışmak amacıyla yazılan, bazen yaranmaya varan açık mektuplar. Bu tür açık mektuplar genellikle muktedir kişilere veya iktidarını kaybetmiş eski muktedirlere hitaben, entelektüel veya kişisel sebeplerle yazılır. Küçük İskender'in Kenan Evren'e yazdığı "Sol açık'tan mektup" bu tür açık mektuplara örnektir. Bu tür bir açık mektup pekâlâ mektubu yazan kişinin muhatabı ile aynı çerçeve içinde yer almak suretiyle kendini görünür kılması gibi bir amaca da hizmet edebilir. "Vur abalıya" tarzında yazılan açık mektuplar da bu çerçevede düşünülebilir: Geçmişteki konumu yazardan üstün olup da o anda güçsüz duruma düşmüş muhatabı tahkir ederek, onun şöhretinden faydalanmak suretiyle kendini ön plana çıkarmak amacıyla yazılmış açık mektuplar. Ahmet Yıldız'ın "Hilmi Yavuz'a Açık Mektup" başlıklı metni bu türün örneklerinden biridir.

Aka Gündüz'ün muktedir kişileri itham (ve kamuoyunu ve/veya yetkilileri bu kişiler hakkında bilgilendirmek/yönlendirmek) amacıyla kaleme aldığı "Ebu Hâtırat Sait Paşa Hazretlerine Açık Mektup" ve "Gazi Muhtar Paşa Hazretlerine Açık Mektup"u da bu tür açık mektup örneklerindendir. Aka Gündüz bu mektuplarda Gazi Muhtar Paşa'yı ve Sait Paşa'yı tahkir eder ve onlardan servetlerinin yarısını donanmaya bağışlamalarını talep eder (Oktay 182-183). Paşaların bir açık mektup vesilesiyle servetlerinin yarısından vazgeçmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla mektupların taşıyıcısı olduğu, paşalara yönelik ithamlar ile Aka Gündüz'ün onlara meydan okumasıdır. Bugün artık bu tür açık mektupların yerini köşe yazıları ve beyanatlar almıştır. Fakat bu tür açık mektuplar bir gazetede köşesi olmayan kişilerce halen yazılmaktadır.

3. Hedef kitlesi muhatabı olmayan açık mektuplar

Bu tür mektupların hedef kitlesi genellikle kamu, yazılma amaçları da çoğu zaman kamuoyunu bilgilendirmek, mektubun yazan kişi veya kurumun belirli bir konudaki pozisyonunu kamuoyuna duyurmak ve kitleleri tahrik etmektir. Hedef kitlesi muhatabı olmayan açık mektuplar, iktidarları tedirgin hatta tehdit etme potansiyeli taşır. Bu potansiyelin gerçekleşmesinin yerli örneği Vahdeti'nin kaleme aldığı açık mektuptur. Vahdeti'nin 14 Nisan 1909

tarihinde II. Abdülhamid'e yazdığı açık mektup daha sonra halkı ve askerleri tahrik edici nitelikte bulunmuş ve yazar 31 Mart Vakası'nın müsebbibi olduğu gerekçesiyle idama mahkûm edilmiştir.

a) Bir kurum tarafından kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yazılan açık mektuplar. T. C. Merkez Bankasının Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek'e yazdığı 30 Ocak 2018 tarihli, 2017 yılı enflasyonu ile ilgili bilgiler içeren açık mektup bu türe örnek gösterilebilir.

b) Açık mektup başlığıyla yayımlanan köşe yazıları veya bildiriler. Fikri Sağlar'ın Başbakan Binali Yıldırım'a hitaben yazdığı "Başbakana Açık Mektup" 21.12.2017 tarihli köşe yazısı bu tür köşe yazılardandır. Bildiriler de açık mektuplarla karıştırılabilir. Bir bildiriyi açık mektuptan ayıran, muhatabının da hedef kitlesinin de kamuoyu olmasıdır. Oysa bir açık mektup, hedef kitlesi kamuoyu da olsa belirli bir muhataba hitaben yazılır. Buket Uzuner'in Greenpeace tarafından "Buket Uzuner'den Denizlerimiz İçin Açık Mektup" başlığıyla yayımlanan ve kamuoyunu denizler konusunda çevreci bir hassasiyete davet eden yazısı "açık mektup" başlığıyla yayımlanmasına rağmen bir açık mektuptan ziyade "Açık Mektup" başlığıyla yayımlanmış köşe yazısı uzunluğunda ve üslûbunda bir bildiridir.

c) Kamuoyunu belirli bir konuda aydınlatmak ve/veya belirli bir konuda uyarmak amacıyla yazılan açık mektuplar. Prens Sabahattin'in İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar'ı da bu tür bir örnektir.

d) Muhatabı hayatta olmayan açık mektuplar. Öyle açık mektuplar vardır ki hitap edilen kişinin mektubu okuması mümkün değildir. Fırat Caner'in, hocası Talât Sait Halman'a, ölümünden sonra yazdığı açık mektup bu tür bir açık mektuptur. Caner'in lirik metni bir mektup örneğidir çünkü muhatabı hayatta olmamasına rağmen sahiden de ona seslenir hatta onunla konuşur: "İyisi mi sözümü dinleyin şimdi: Geç oldu. Yoruldunuz. Dinlenin artık." Ancak hayatta olmayan birine hitap edilen bir metnin bir açık mektup olarak değerlendirilemeyeceği yani metnin bir kurmaca eser olarak inşa edildiği durumlar da olabilir. Süleyman Nazif'in 1913 tarihli *Hz. İsa'ya Açık Mektup*'u bunlara örnek teşkil eder. Süleyman Nazif'in metninin, başlığına rağmen bir "açık mektup" olarak değerlendirilmeme sebebi kurmaca olduğunun apaçık delili sayılabilecek bir kısmının bulunmasıdır: "Hz. İsa'nın Cevabı". Nitekim bu bölümün anlatıcısı Süleyman Nazif'in zihnindeki Hz. İsa'dır. Dolayısıyla *Hz. İsa'ya Açık Mektup* bir açık mektup değil –belirli bir tartışmayı yürütmek için inşa edilmiş– bir kurmaca (felsefe metni) örneğidir. Enes Belada'nın Süperman'e yazdığı gibi kurmaca karakterlere yazılan açık mektuplar da olabilir.

Son Söz

Açık mektupların ne tür durumlarda yazıldığı –ve gelmiş geçmiş en meşhur açık mektubun da Émile Zola'nın Dreyfus olayıyla ilgili, "İtham Ediyorum" başlığıyla yayımlanan metni olduğu- göz önüne alınırsa, açık mektubun genellikle mağduriyet kaynaklı muhalefet için bir araç olarak tercih edildiği görülür –ve elbette mağduriyet efekti yaratarak kitleleri manipüle etmek için de kullanışlı bir araçtır. Açık mektup, bir kişiyi, kurumu vs. desteklemeye yönelik olduğunda bile asıl amacın birilerini karşıya almak, ötekileştirmek olduğu söylenebilir. Özellikle gazetelerde ve internet ortamında yayımlanan açık mektuplarda ötekileştirilen genellikle iktidardır; fakat muhalefetin veya başka grup veya kişilerin de ötekileştirildiği durumlar da vardır. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Mustafa Akış'ın ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu'na hitaben yazdığı 17 Aralık 2017 tarihli açık mektup bu tür muhalefete muhalif açık mektuplara örnektir.

Siyasî konularda açık mektup yazanlar genellikle muhataplarından medet ummamakta, tam da bu sebeple özel mektup yerine açık mektup yazmayı tercih etmektedirler. Asıl amaç, mektuba konu olan meseleye halkın dikkatini çekmek, onu harekete geçirmektir. Siyaset dışı ve muhalefet amacı gütmeyen açık mektuplarda ise muhataptan medet umulmaktadır. Fakat her iki durumda da açık mektubun varlığı bir olumsuzluktan kaynaklanmaktadır.

Bir kültür iklimindeki açık mektup bolluğu iki şekilde açıklanabilir: Birincisi iletişim kanallarının kapalı veya işlevsiz olması, ikincisiyse bu kanallar kapalı veya işlevsizlermiş intibaının uyandırılmaya çalışılmakta olmasıdır. Devlet mekanizmalarının doğru düzgün işlemediği durumlarda insanlar bu mekanizmaları işletmesi gereken en üst makamdan veya makamlardan medet umar. Bu nedenle muhatabı devlet kurumları veya devleti yönetenler olan açık mektupların fazlalığı ya devlet mekanizmalarının doğru düzgün işlemediğine ya da mektubu yazan kişinin kamuoyunda devlet sisteminin doğru düzgün işlemediği izlenimi uyandırmaya çalıştığına işaret eder.

Açık mektuplarla ilgili incelemelerin bulunmayışı da türü var eden koşulların her halükârda olumsuz ve genellikle siyasî olmasıyla ilgili olabilir.

Kaynaklar

[Derviş] Vahdeti, "Halife-i İslâm Abdülhamid Hân Hazretlerine Açık Mektup", *Volkan* 104 (1 Nisan 1325/14 Nisan 1909): 1.

"Açık Mektuplar/Apaçık Mektuplar" *Oluşum* 55/97 (Mayıs 1982): 55-56.

Ahmet Lütfi. "Huzur-ı Hz. Hilafetpinâhi'ye Açık Mektup". *Tanin* (10 Teşrin-i Sani 1923).

Aka Gündüz. *Ebu Hâtırat Sait Paşa Hazretlerine Açık Mektup*. İstanbul: Mahall-i Tevziî, Cem'î Kütüphanesi, 1332. http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R026106.pdf

Aka Gündüz. *Gazi Muhtar Paşa Hazretlerine Açık Mektup*. İstanbul: Matbaa-yı Amidî, 1332. http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R026327.pdf

Akış, Mustafa. "17 Aralık Darbe Girişiminin Yıldönümünde Kılıçdaroğlu'na Açık Mektup". http://mustafaakis.com.tr/kilicdarogluna-acik-mektup/ [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Belada, Enes. "Süpermen'e Açık Mektup". http://www.gencafon.com/supermene-acik-mektup/ [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Caner, Fırat. "Talat Sait Halman'a Açık Mektup". http://fcfanzin.blogcu.com/talat-sait-halman-a-acik-mektup/19917641 [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Günay, Ertuğrul. "Ertuğrul Günay'dan Ak Parti'ye 5 Maddelik Açık Mektup". https://indigodergisi.com/2017/03/ertugrul-gunay-ak-parti-referandum/ [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Günaydın, Yusuf Turan. "Mektup Edebiyatı Bibliyografyası". *Hece* 114/115/116 (Ağustos 2006): 526-637.

Hakan, Ahmet. "Amirinden Tokat Yiyen Zabıta Memuru Kenan'a Açık Mektup". http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ahmet-hakan/amirinden-tokat-yiyen-zabita-memuru-kenana-acik-mektup-40688147 [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Kurşun, Zekeriya ve Kemal Kahraman. "Derviş Vahdeti". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Küçük İskender. "'Sol açık'tan mektup". *Radikal İki* (10 Mart 2007). http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=cts&haberno=6548 [Erişim tarihi: 11 Mart 2007]

Nâzım Hikmet Kültür Merkezi. "Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık A.Ş. Yönetim Kurulu'na, Nâzım Hikmet'in Vârislerine". http://nhkm.org.tr/yapi-kredi-kultur-sanat-yayincilik-a-s-.../ [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Oktay, Metin. *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008. Yayımlanmamış doktora tezi.

Özek, Çetin. "Türk Anayasa Hukukunda Laiklik Kuralı ve Gelişimi". http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96800 [Erişim tarihi: 11.02.2018]

PEN International. "PEN'den Başbakan'a Açık Mektup". http://www.pen-international.org/penden-basbakana-acik-mektup/ [Erişim tarihi: 11.02.2018]

Prens Sabahaddin. İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2013.

Sağlar, Fikri. "Başbakana Açık Mektup". https://www.birgun.net/haber-detay/basbakana-acik-mektup-196535.html [Erişim tarihi: 10.02.2018]

T.C. Merkez Bankası. "Sayın Mehmet Şimşek". http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a22b07fe-e424-488b-a81a-63e3b21d35e9/DUY2018-04.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-a22b07fe-e424-488b-a81a-63e3b21d35e9-m5lh9Qo

Türkan, Ahmet. "Süleyman Nazif'ten Hz. İsa'ya Açık Mektup". *Milel ve Nihal* 10/1 (213): 224-238.

Uzuner, Buket. "Buket Uzuner'den Denizlerimiz İçin Açık Mektup". http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/blog/mavi-gezegen/buket-uzunerden-acik-mektup-171204/blog/60817/ [Erişim tarihi: 10.02.2018]

Yıldız, Ahmet. "Hilmi Yavuz'a Açık Mektup". https://odatv.com/hilmi-yavuza-acik-mektup-3007161200.html [Erişim tarihi: 11.02.2018]